

Kainuun sosioekologinen mullistus kapitalismin ympäristöhistorian valossa

Tero Toivanen:

Pohjoinen polku kapitalismin ympäristöhistoriaan. Tervakapitalismi, yhteisvauraus ja sosioekologinen mullistus 1800-luvun Kainuussa. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 99. HY, Talous- ja sosiaalihistoria 2018. 164 s. + 5 alkuperäisjulkaisua. ISBN 978-952-51-3354-0.

Tero Toivasen väitöskirjatutkimus on laaja-alainen analyysi tapahtumista, jotka kapitalistisen järjestelmän lopullinen läpimurto käynnisti Kainuussa. Niiden kulminaatioksi muodostui 1860-luvulla kärjistynyt sosioekologinen mullistus. Toivanen luo työssään monikerroksisen kudelman, johon kytkeytyvät yhtäältä globaalit taloudelliset ja poliittiset kehityskulut ja toisaalta pienipiirteisesti kuvatut murrokset Kainuun paikallisissa oloissa sekä kainuulaisten toimeentulossa.

Tutkielman laajan kontekstin muodostaa sen otsikon mukaisesti kapitalismin ympäristöhistoria. Tämä on valtaisan laaja teema, mutta Toivanen tarkentaa tutkimuksensa kohdennusta kahdella täsmennyksellä. Ensiksi, hän selkiyttää näkemystään kapitalismin ympäristöhistoriasta esittämällä kysymyksen: miten kapitalismi organisoitui sekä inhimillistä että ei-inhimillistä luontoa? Toisin sanoen, olennaista on tunnistaa ympäristössä ja luonnossa tapahtuvien muutosten taustalta ne dynamiikan piirteet, jotka hallitsevat kapitalistisen yhteiskunta- ja talousjärjestyksen suhdetta luonnon aineisiin ja prosesseihin. Kapitalismi on uudenlaista ympäristösuhdetta tuottava historiallinen muodostuma. Toiseksi, hän perustelee mahdollisuuden käyttää Kainuun 1800-luvun taloudellista ja sosiaalista kehitystä kapitalismin ympäristöhistoriaa heijastelevana tapaustutkimuksena. Kainuu voidaan luontevasti rajata sosioekologiseksi kokonaisuudeksi, jonka ihmisten elinehtoja määrittäviä keskeisiä aineksia ovat vesivälät sekä metsät. Sosiaaliselta taustaltaan Kainuu on maantieteellisen perifeerisyytensä ansiosta ollut samanaikaisesti jähmeä ja sopeutuvainen omalla erityisellä tavallaan. Kuten Toivanen useassa yhteydessä esittää, ”perifeerinen” ei ole tässä yksinkertainen pejoratiivi vaan laatumääre, jonka perustana on hankalien liikenneyhteyksien tuottama maantieteellisesti eristynyt asema. Tämä tarjoaa edellytyksiä tarkastella alueellisen yhdenmukaisuuden ja eroavuuden dynamiikkaa.

Näistä Kainuun ominaisista piirteistä seuraa erityinen teoreettinen kiinnostavuus: Kainuussa vahvistuvan kauppakapitalismin luomat ulkoiset paineet kohtasivat sosiaalisesti sangen homogeenisen maakunnan sisäisen vallankäytön rakenteet. Kainuun 1800-luvun sosioeko-

loginen murros on kuin prisma, joka nostaa näkösalille kapitalismin kehitystä koskevan makroteorian ja ihmisten elämän perustavaan tasoon liittyvien tapahtumakulujen välisen jännitteen.

Toivanen pohjustaa tutkielmansa esittämällä kohdennettua ja asiantuntevaa katsauksen kapitalismin kehityksessä toteutuneita luonnon hyväksikäytön tapoja koskevaan teoreettiseen keskusteluun. ’Maailmanekologia’ on yksi hänen esittelemistään ajankohtaisen keskustelun juonteista. Erityisen painon hän antaa keskustelun ja periferian suhteista esitetuille tulkinnoille.

Kainuun erityispiirteiden perustalta Toivanen johtaa tutkielmalleen kolme teoreettista kontekstia nimikkeinä *kapitalistinen maailmanjärjestelmä*, *tervarajaseutu* ja *eletty ympäristö*. *Tervarajaseutu* on asian ydin. Toivasen analyysi kohdentuu nimenomaan siihen, miten tervanpolto syrjäytti Kainuun taloudessa ja ihmisten toimeentulon määrittymisessä aiemmin olennaisessa asemassa olleen kaskitalouden. Murroksen taustaksi Toivanen nostaa kaksi sen dynamiikkaa määrännyttä tapahtumasarjaa. Taustalla oli läntisen kapitalistisen maailman – pohjoisen Atlantin piirin – kehityskulku; siis kapitalistisen maailmanjärjestelmän ominaispiirteet. Paikallisesti muutosta ajoi tervakapitalismin ytimeen sisältynyt tervanpolttajien velkaantuminen Oulun kauppiashuoneille. Velan välityksellä kainuulaiset tervantuottajat joutuivat pitkäjänteiseen sidonnaissuhteeseen oululaiseen kauppiasluokkaan. Velkasuhde johti myös sisäiseen murrokseen Kainuun elinkeinoissa: metsät siirtyivät enenevästi pois kaskitalouden piiristä, ja sen seurauksena paikallisen väestön vapausasteet toimeentulonsa turvaamisen keinojen osalta vähenivät. Kainuun sosioekologista mullistusta voimisti metsien käytön perinteistä perustaa edustaneen yhteiskäytön eli yhteisvarallisuuden murtuminen.

Tästä nousee esiin tärkeä tutkielmaan sisältyvän teoreettisen analyysin teema: yhteiskäytön eli yhteisvarallisuuden (tai ’yhteisen’, *commons*) murtuminen kapitalismin läpimurtoa olennaisesti vauhdittaneena tekijänä. Kansainvälisesti tätä kehityskulkua on tavattu kuvata termillä ’aitaaminen’ (*enclosure*); sitä koskevaa keskustelua Toivanen käsittelee erittäin ansiokkaasti. Hän nostaa myös esiin yhteisvarallisuuden piirteet ja merkityksen Kainuun aiemmassa taloudenpidossa. Tässä yhteydessä Toivanen esittää teoreettisen päätelmän, että isojako oli kainuulainen yhteismaiden ’aitaamisen’ eli yhteiskäytön kieltämisen muoto.

Tutkielmaan sisältyy yksityiskohtainen tapaustutkimus ”Kiveksen rosvoina” tunnetusta 1860-luvulla Oulunjärven pohjoisilla rannoilla liikuskelleesta joukosta. Toivanen kytkee rosvojoukon sosiaalisen taustan tervakapitalismin tuottamaan väestön elinehtojen kaventumiseen, vaikka rosvoilu käynnistyi Kiveksen rautaruukin lyhytaikaisen, konkurssiin päättyneen toiminnan perustalle. Eric Hobsbawmin käyttämä käsite

'sosiaalinen rosuvous' on Toivasen analyysin teoreettinen tausta, jota hän ansiokkaasti esittelee. Kiveksen rosvojen vaiheet nostavat esiin tärkeitä näkökulmia yleisen ja erityisen suhteista lähinnä historialliseen sosiologiaan tukeutuvassa tutkimuksessa.

Toivanen käyttää käsitettä 'eletty ympäristö' analysoidakseen Kainuun asujaimiston välittömän ympäristön muutoksia yhtenä kapitalismin ympäristöhistorian ilmentymänä. Tervakapitalismi toi Kainuuseen uudenlaisen tavan käyttää hyväksi metsää, ja metsän ilme muuttui: paljaaksi hakatut männiköt korvasivat aiemmat kaskimetsät. Tämä muuttunut ympäristö kantoi hahmossaan kauppakapitalismin tuottamien yhteiskunnallisten valtasuhteiden leimaa.

Toivasen tutkielmaan sisältyy laaja johdantoluku sekä viisi tutkimusartikkelia. Johdantoluvulla on tutkielman kokonaisuudessa suuri paino. Tälle on hyvin luonnollinen perusta: Tutkielman ongelmanasettelu on niin laaja, että erillisten artikkeleiden varassa sitä olisi jokseenkin mahdotonta uskottavasti kattaa. Tämä on kokemukseni mukaan teoreettisesti vaatimaan yhteiskunnalliseen tematiikkaan kohdistuvalle tutkimukselle ominainen piirre, jonka vuoksi erillisiin artikkeleihin perustuvaa tutkielmaa on vaikea saada kootuksi johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Laaja johdantoluku on Toivasen hieno ratkaisu hankalaan rakenteelliseen jännitteeseen laaja-alaisen teoreettisen intention ja toisaalta erillisinä artikkeleina toteutetun analyysin välille.

Tutkimuskysymyksensä Toivanen esittää suorasuoraisesti Miksi-muodossa. Pääkysymys kuuluu: "miten ja miksi kapitalistiset yhteiskunnalliset suhteet ujuttautuivat kainuulaiseen periferiaan, ja miksi maailmanjärjestelmän kontekstissa tapahtunut Kainuun 1800-luvun sosioekologinen mullistus sai sellaiset erityispiirteet kuin se sai?" Kainuussa toteutuneen kehityksen ja maailmanjärjestelmän tasolla toteutuneiden ilmiöiden suhteet eivät tietenkään ole sillä tavoin yksikäsitteisiä, että näin laaja-alaisen tutkimustehtävän lopputuloksena voisi olla joukko yksikäsitteisiä vastauksia. Olennaista on, että Toivanen kykenee yhdistämään spesifit Kainuun kehitystä koskevat päätelmänsä kapitalismin kehityksen määrittämiin taustatekijöihin. Toivasen tutkielman merkittävä anti on nimenomaan siinä, että hän kykenee osoittamaan, millaisten täsmennettyjen kysymysten ja käsitteellisten välineiden avulla kapitalismin ympäristöhistoriaa on mahdollista hedelmällisesti lähestyä.

Ympäristöhistoria vakiintui merkittäväksi historiallisen tutkimuksen suuntaukseksi muutamia vuosikymmeniä sitten. Tero Toivasen tutkielma sijoittuu ympäristömuutosten sosiaalis-taloudellista perustaa korostavan tutkimuksen piiriin. Hän ei ensisijaisesti raportoi ympäristössä tapahtuneita muutoksia, sen sijaan hänen tavoitteensa on osoittaa muutosten yhteydet sekä kansainvälisiin että kansallisiin ja paikallisiin taloudellisiin ja sosiaalisen kehityksen piirteisiin. Tutkielmasta kasvaa

esiin ehyt ja erittäin kiinnostava katsaus kapitalismin ympäristöhistoriaan Kainuuta esimerkkinä käyttäen.

Yrjö Haila, professori emeritus
Tampereen yliopisto